

Päť storočí reformácie medzi Lužickými Srbmi

Pod názvom „Fünf Jahrhunderte. Die Sorben und die Reformation – Pječ lětstotkow. Serbja a reformacija“ („Päť storočí. (Lužickí) Srbi a reformácia“) vyšla v roku veľkého jubilea Lutherovej reformácie kniha v nemeckom a lužickosrbskom jazyku. Zásluhou evanjelického superintendenta Jana Malinka ju vydalo Ľudové nakladateľstvo Domowina v Budyšíne.

Ide o ilustrovaný zborník, reprezentatívnu publikáciu na 188 stranách veľkého formátu. V dvadsiatich príspevkoch je v ňom z rôznych pohľadov odborne spracovaný vplyv reformácie na cirkevný a národný život v dejinách Lužických Srbov.

Čo vieme o Lužických Srboch?

V juhovýchodnej časti Nemecka, neďaleko poľských a českých hraníc, v oblasti Hornej a Dolnej Lužice žijú príslušníci tejto malej, asimiláciou ťažko skúšanej etnickej skupiny. Hovoria dvomi jazykmi, medzi ktorými je značný rozdiel, približne ako medzi češtinou a poľštinou. Sami seba nazývajú Serbja (hornolužický, blízky staročeštine) a Serby (dólnolužický, bližší poľštine). Po nemecky ich označujú ako Sorben a ešte stále často aj Wenden (čo je často i spoločný názov pre Slovanov vôbec). S balkánsko-panónskymi Srbmi, žijúcimi v Srbsku, nemajú veľa spoločného, iba meno a slovanský pôvod.

Počas stáročí patrili do rôznych štátnych celkov, najčastejšie k Saskému kniežatstvu, ale dlho aj k českému kráľovstvu, Poľsku a Prusku. V 16. storočí, v čase začiatkov reformácie, žilo na území veľkom približne 16 tisíc km² asi 160.000 obyvateľov, príslušníkov tohto (západo-)slovanského národa (z celkového počtu cca. 195 000). Používanie materinského jazyka, v školách, a dokonca aj v cirkvi im často nebolo dovolené, najhoršie to bolo za Hitlerovho fašistického režimu. Zrušili školy v ich jazyku, zakázali spolky, tlačené slovo i všetko, čo malo akékoľvek národné znamenie. Po druhej svetovej vojne sa ocitli v socialistickej Nemeckej demokratickej republike (DDR) a tento štát im predovšetkým právne zabezpečil kultúrno-osvetovú autonómiu. Táto platí aj dnes v spolkových krajinách Brandenbursko (Dolná Lužica, okolie mesta Chočebus/Cottbus) a Sasko (Horná Lužica, okolie mesta Budyšin/Bautzen), zaručená ústavami týchto spolkových krajín. Stáročiami prebiehala prirodzená, ale často i násilná asimilácia, takže dnes sa k tejto slovanskej menšine hlási iba niekoľko desiatok tisíc (spolu približne 50 000), ktorí hovoria svojou materčinou, prípadne dvojrečovo, alebo iba po nemecky. Pôvodne, v desaťročiach po reformácii, bola väčšina národa evanjelická, lenže v tesnej blízkosti a cirkevnej spojitosti s nemeckou väčšinou sa táto rýchlejšie asimilovala. Preto dnes, paradoxne, má lepšie zachovanú národnú svojbytnosť katolícka časť. Mnohé kultúrne a národné inštitúcie (ako Maticu, vydavateľstvo, rozhlasové a televízne vysielanie...) majú v súčasnosti spoločné.

Prínos reformácie v duchovnom a kultúrnom živote

Superintendent **Jan Malink**, ev. duchovný v Budyšíne, stojí v tomto úrade, cirkvou zriadenom v päťdesiatych rokoch minulého storočia, je od r. 2003 zodpovedný za život evanjelických Lužických Srbov. V úvode tohto zborníka napísal, že hoci Martin Luther, Filip Melancton a ďalší reformátori pomery v Lužici priamo neovplyvnili, predsa svojím dielom silne poznačili oblasti „duchovného, kultúrneho a školsko-politického života“, a to nielen v celej nemeckej spoločnosti, lež i lužicko-srbskej. Uverejnené príspevky desiatky autorov už v samotných názvoch naznačujú veľmi úzke a pevné prepojenie myšlienok reformácie s celkovým duchovným a kultúrnym rozvojom tohto malého slovanského národa. V tomto duchu sa od čias reformácie profilovali mnohé významné osobnosti, vznikali preklady reformačných spisov, literárne a knižné diela v mnohých vydaniach. Zostali písomne zaznamenané mnohé udalosti a na mnohých miestach bohaté svedectvo o vernosti reformácii podávajú aj zachované stavebné pamiatky. „*Dejiny srbskej Biblie*“ (autor Tadeusz Lewaszkiwicz), „*Začiatky srbskej literatúry*“ (Friedrich Pollack), „*Najúspešnejšia srbská kniha: Spevník*“ (Jan Malink), „*Reformácia a vzdelanie*“ (Lubina Malinkova - to sú len niektoré názvy príspevkov v prvej polovici zborníka.

Práve v týchto oblastiach veľmi ľahko môžeme nájsť i viaceré zhodné prvky s naším slovenským evanjelickým prostredím. U nás je Lutherov „*Malý katechizmus*“ preložený do dobovej, v cirkvi používanej reči, vytlačený v Bardejove v r. 1581, považovaný za prvú slovenskú, tlačou vydanú

knihu. Prvou tlačenou knihou v dolnosrbčine je Albínom Mollerom zostavený „*Večný cirkevný kalendár*“, vydaný v Budišine v r. 1574. Táto kniha zároveň obsahuje ešte aj srbský *Spevník*, teda zbierku duchovných piesní („in Lateinischer und Wendischer Sprache“), ale aj preložený *Malý katechizmus* a praktické príručky pomenované „*krstná a sobášna agenda*“. Známe sú okrem toho aj rukopisné pamiatky; krstná agenda z r. 1543 alebo preklad Nového zákona z r. 1548. Ako prvá kniha v hornosrbčine bol Malý katechizmus, preložený Wjaclawom Warichiusom, vydaný v r. 1595.

Začiatkom 18. stor. šírením pietistického hnutia, ktoré malo v Lužici veľkú odozvu (autorka L. Malinkova rozoberá v príspevku *Druhá reformácia – Srbi a pietizmus*), už samotná blízkosť Ochranova (Herrnhut, stredisko N. L. von Zinzendorfa) a Halle (pôsobenie A. H. Frankeho) dochádza k priamemu ovplyvňovaniu viacerých oblastí cirkevného života. Má to dopad aj na zvýšenie záujmu o náboženskú literatúru. Farár Jan Bogumil Fabricius r. 1709 vydal *Nový zákon* (Das Neue Testament... in die Nieder-Lausitzsche Wendische Sprache übersetzt...) v chočebuskom nárečí, ktoré potom po úprave gramatiky farárom Janom Bogumilom Hauptmannom (1761) sa stáva spisovným dolnosrbským jazykom. Fabriciov NZ vyšiel do r. 1895 v desiatich vydaniach. Celá Biblia v evanjelickom preklade bola vytlačená v r. 1727/1728 a do roku 1905 vyšla deväťkrát. Hornolužické stavy požadovali použiť pri preklade nárečie z okolia Budyšínu, čo štyria prekladatelia zohľadnili a ako predlohu použili nielen Lutherovu Bibliu a pôvodné biblické jazyky, ale aj dovtedy známe slovanské preklady (slovinský; v preklade Jurija Dalmatina, Wittenberg 1584, český /„kralický“ 1613 a poľský 1660). Cirkevný ev. spevník v hornosrbčine, vydaný v r. 1741, dosiahol do r. 1920 približne 40 vydaní, patrí medzi najvydávanéjšie knihy v lužickosrbských dejinách.

V príspevkoch ďalších kompetentných autorov (Jens Buliš, Edmund Pjech) dominuje téma šírenia a presadenia myšlienok reformácie v Lužici, a to aj napriek striedavému postoju vyššej vrchnosti od zákazu po súhlas, neraz s použitím násilia alebo i so zjavnou podporou.

Osobitne zaujímavé témy v zborníku sú venované misijným aktivitám Lužických Srbov (Trudla Malinková), ako aj vystaňovalectvu do Spojených štátov amerických a Austrálie. Viacerí misionári podporovaní domácimi zbormi prispeli k šíreniu evanjelia v zámorských krajinách. Výrazné stopy po vystaňovalcoch, najmä v Amerike, badať až podnes. Na ich potomkov sa preto pamätalo hneď po vydaní tohto zborníka a Concordia University Press v Austine spolu s The Wendish Press v Serbine (mestá pôvodne založené evanjelickými Lužickými Srbmi na prelome 19. a 20. stor., Texas, SŠA) vydávajú preklad v angličtine pod názvom „*Five Centuries. The Wends and the Reformation*“, 2017.

Pre evanjelikov tohto národa sú často mimoriadne dôležité aj úplne bežné, tzv. adiaforné historické reálie, v ktorých sú zjavné niektoré špecifiká ich národnej identity, alebo také, čo obsahujú svedectvo úzkeho prepojenia prejavov ľudovej zbožnosti s dedičstvom reformácie. Témam z tejto oblasti sa venuje Trudla Malinková, (publicistka na voľnej nohe a zároveň redaktorka ev. cirkevného mesačníka „*Pomhaj Bóh*“) v článkoch „*Srbské nápisy v cirkevnej oblasti*“ a „*Srbské Lutherove pamätníky*“, ako aj autorka Ines Kellerová v štúdiu „*Cirkevný krojovaný odev evanjelických Srbov*“.

Ako to vyzerá v súčasnosti?

Pochopenie celkového polozenia, v akom sa nachádzajú a žijú príslušníci tohto ťažko skúšaného slovanského národa dnes, sa nám snažia priblížiť autori štyroch posledných príspevkov. Pohľad na „*Národný vývoj evanjelických Srbov od čias národného obrodenia po druhú svetovú vojnu*“ rozoberá už spomínaná Trudla Malinková. Pod vplyvom rôznych neprajných okolností, medzi ktorými sa výrazne podieľala aj industrializácia dovtedy prevažne poľnohospodárskej oblasti, nebolo možné vzdorovať tlaku asimilácie smerom k väčšinovému nemeckému národu. Cirkevní dejatelia v službe upevňovania národného povedomia boli často cielene znemožnení, premiestňovaní do čisto nemeckých zborov a nezriedka aj inak stíhaní za používanie ľudovej reči. Preto cirkvi, ktoré niekoľko desaťročí pôsobili pod prísnyim dohľadom totalitného režimu, považovali ekumenickú spoluprácu, zvlášť na zborovej úrovni, za povzbudzujúcu a prínosnú. O vzťahoch medzi evanjelikmi a katolíkmami od čias reformácie až po dnešok, píše superintendent Jan Malink pod výstižným názvom „*Konfesie medzi konkurenciou a kooperáciou*“. Štatistické čísla hovoria, že okolo r. 1850 žilo v Dolnej a Hornej Lužici okolo 140 000 príslušníkov srbského národa. Len v Hornej Lužici bolo 50

ev. cirk. zborov s 56 farármi; 26 v Sasku a 24 v Prusku. Po 1. svetovej vojne ešte stále bolo 48 dvojurečových CZ; 8 v Dolnej, tiež 17 v pruskej a 23 v saskej časti Hornej Lužice.

Dobré vzťahy medzi evanjelikmi a katolíkmi panovali pri založení Mačice Serbskej v r. 1845. Ako v iných slovanských krajinách, predovšetkým vydavateľskou činnosťou a šírením vzdelania upevňovala národné povedomie všetkých Srbov. Časom sa dosiahol aj kompromis pri zavedení pravopisu podľa vzoru českého a poľského jazyka. Cirkevné potreby mal u evanjelikov zabezpečiť Spolok pre vydávanie srbských kníh (r. 1862, farár Jaromír H. Immiš).

V závere sú umiestnené dve štúdie z pera autorov, pochádzajúcich z prostredia farárskych rodín; Měrcin Wirth sa venuje téme „*O srbsko-evanjelickom zborovom živote v Hornej Lužici po 1945*“. Po skončení 2. svetovej vojny bola nádej, že sa oživí srbská kultúra a cirkevný život. To sa udialo iba čiastočne. Asimilácia ďalej intenzívne postupovala aj vďaka nastavenému procesu vývoja v spoločenskom a hospodárskom živote. K tomu ešte prísun veľkého počtu prisídlených Nemcov z Východnej Európy v povojnových rokoch zmenil charakter a pomery v cirk. zboroch na dovtedy prevažne srbskom vidieku. V mnohých rodinách sa prestalo hovoriť materinským jazykom. Taktiež veľký počet ľudí prerušil vzťah s cirkvou a ona tak prestala byť ich „domovom“. Krajinský parlament v Drážďanoch síce v r. 1948 zákonom zaručil práva Srbov. Podobne aj v cirkevnej oblasti zriadil Srbský zväz cirkevných zborov (*Der Sorbische Kirchgemeinerverband*) a úrad ev. superintendenta. Tieto dve inštitúcie mali podporovať etnickú a jazykovú identitu a zastupovať evanjelických Srbov. V sekulárnej oblasti funguje srbský rozhlas a ľudové vydavateľstvo Domowina a po zmene pomerov sa v oboch ustanovizniach dostáva priestor i pre cirkevno-náboženské témy.

V súčasnosti sa v niekoľkých zboroch (5 - 7) konajú príležitostné služby Božie a okrem superintendenta iba zopár ďalších duchovných ovláda srbskú reč. Strediskom národného a cirkevného života je Budyšin; tu vychádza aj cirkevný mesačník „*Pomhaj Bóh*“. Od r. 1994 je činný aj Srbský evanjelický spolok („*Serbske ewangelske towarstwo*“), ktorý podporuje duchovný život v CZ ale aj rôzne projekty s cieľom zachovania srbského evanjelického dedičstva.

Madlena Norbergová, najmladšia dcéra Herberta Nowaka (1916-2011), uznávaného dolno-srbského farára, sa zamerala na „*Evanjelický cirkevný život v srbskej Dolnej Lužici – vývoj po 1945*“ (príspevok je napísaný v dolnosrbčine). O jej otcovi písal V. J. (?) v našom „*Evanjelickom poslovi s/T*“ v r. 1986, str. 152, ako o „*poslednom (farárovi) vo svojej vlasti*“. Tento „najlepší znalec dolnolužickej srbčiny“ prednášal, písal a ochotne pomáhal učiteľom, redaktorom a všetkým, ktorým záležalo na zachovaní dolnosrbčiny. Vydal dvojdielnu dolnosrbskú štylistiku *Powědamy dolnoserbški* a v činnosti pokračoval aj po zmene pomerov. Písal náboženské texty aj pre občianske časopisy (napr. *Nowy Casnik*), konal bohoslužby vo viacerých zboroch v dolnosrbčine, v Srbskom rozhlase. Tlačou vydal aj zbierky kázni (1991 a 2007) a *Dolnoserbšku liturgiju*.

V krajinskej Ev. cirkvi Berlin-Brandenburg už v r. 1988 vznikla pracovná skupina pre srbské služby Božie, ktorá od r. 1994 pôsobí ako *Podporný spolok pre užívanie srbskej reči v cirkvi*. Tento spolok aj po reorganizácii cirkevných štruktúr (2005) má na starosti rôzne bohoslužobné príležitosti, vydáva početnú náboženskú literatúru (cirkevný spevník, dolnosrbská kniha perikop aj s CD, mládežnícky spevník, dvojjazyčné doklady o krste, konfirmácii, sobáši...). Od r. 2015 je v cirkvi zamestnaný osobitný duchovný na čiastočný úväzok, ktorý má v pracovnej náplni pastorálnu starostlivosť, rodinné stretnutia, prácu s mládežou, krsty, sobáše, pohreby približne v 40 cirkevných zboroch. *Možno povedať*, uvádza M. Norbergová, *že je dnes cirkevná služba v dolnosrbčine postavená na stabilných základoch*.

V oboch záverečných príspevkoch sa zhodne uvádza, že pre udržanie terajšieho stavu bude potrebné pokračovať v zaužívaných a už obľúbených formách práce (Srbské evanjelické dni, rodinné výlety, zájazdy, mediálne výstupy...). Nádejou je, že tieto snahy v budúcnosti môžu priniesť aj patričné výsledky, pretože v niektorých cirkevných zboroch sa záujem o srbský jazyk, poznanie i oživenie ľudových a cirkevných tradícií znovu dostáva do popredia.

Mgr. Ondrej Peťkovský

Príloha: Fotografie historických vydaní kníh v srbskej reči a zábery zo súčasného cirkevného života